

EKOLOGIK ONGNING BADIY SHAKLLANISHI: AMERIKA VA O'ZBEK NASRIDA INSON VA TABIAT MUNOSABATLARI

Ishqobilova Xulkar Shaydulla qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Ingliz tili nazariy aspektlari N 1 kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur tezisdá zamonaviy Amerika va o'zbek nasrida ekologik ongning badiiy ifodalanish xususiyatlari qiyosiy adabiyotshunoslik va ekokrititsizm yondashuvlari asosida tahlil qilinadi. Barbara Kingsolverning Flight Behavior, Richard Powersning The Overstory, Erkin A'zamning Tanho qayiq hamda Temur Po'latovning G'oyibning ikkinchi safari asarlari misolida inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlar, ekologik mas'uliyat hamda qahramonlarning ekologik tafakkuridagi o'zgarishlar o'rganiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ekologik ong har bir adabiy muhitda o'ziga xos shakllansa-da, uning markazida insonning tabiat oldidagi mas'uliyati va ekologik qadriyatlarni anglash g'oyasi turadi.

Kalit so'zlar: ekologik ong, ekokrititsizm, inson va tabiat, ekologik mas'uliyat, biosentrizm, qiyosiy adabiyotshunoslik.

Abstract

This paper explores the artistic representation of ecological consciousness in contemporary American and Uzbek prose from the perspective of comparative literary studies and ecocriticism. The research is based on Barbara Kingsolver's Flight Behavior, Richard Powers' The Overstory, Erkin A'zam's Tanho qayiq, and Temur Po'latov's G'oyibning ikkinchi safari. The study examines the relationship between humans and nature, the development of ecological responsibility, and the transformation of ecological awareness in literary characters. The findings suggest that although ecological consciousness is expressed differently in American and Uzbek literature, both literary traditions emphasize the need for harmony between humanity and nature.

Keywords: ecological consciousness, ecocriticism, human–nature relationship, ecological responsibility, biocentrism, comparative literature.

Bugungi kunda ekologik muammolar dunyoning deyarli barcha hududlarini qamrab olgan global masalaga aylandi. Iqlim o'zgarishi, biologik xilma-xillikning qisqarishi, o'rmonlarning kesilishi va tabiiy resurslarning kamayib borishi insoniyatning tabiat bilan munosabatlarini yangicha baholash zaruratini yuzaga keltirdi. Bunday sharoitda adabiyot nafaqat voqelikni aks ettiruvchi badiiy hodisa, balki ekologik tafakkurni shakllantirishga xizmat qiluvchi muhim ma'naviy omil sifatida ham namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, ekokrititsizm nazariyasi tabiatning badiiy

talqini va ekologik muammolarning adabiy ifodasini o'rganishda keng imkoniyatlar yaratmoqda.

Barbara Kingsolverning *Flight Behavior* romanida ekologik ong bosh qahramon Dellarobiyaning hayotiy tajribasi orqali asta-sekin shakllanadi. Dastlab monarx kapalaklarining noodatiy migratsiyasi oddiy tabiat hodisasi sifatida qabul qilinsa, keyinchalik bu voqea global iqlim o'zgarishining jiddiy belgisi ekanligi anglashiladi. Ovid Bayron bilan uchrashuvlar Dellarobiyaning dunyoqarashini o'zgartirib, uni tabiat hodisalariga boshqacha nigoh bilan qarashga undaydi. Shu tariqa ekologik ong ilmiy bilim va shaxsiy tajribaning uyg'unlashuvi natijasida shakllanadi.

Richard Powersning *The Overstory* romanida esa ekologik tafakkur yanada kengroq ko'lamda yoritiladi. Muallif daraxtlarni oddiy tabiiy obyekt emas, balki murakkab hayot tizimining faol ishtirokchilari sifatida tasvirlaydi. Roman qahramonlari daraxtlar hayotini anglagan sari insonning tabiatdagi o'zni haqidagi qarashlarini ham o'zgartiradilar. Natijada ekologik ong faqat tabiatni sevisish hissi emas, balki ekologik mas'uliyat va fuqarolik pozitsiyasining muhim ko'rinishi sifatida namoyon bo'ladi.

Erkin A'zamning *Tanho qayiq* qissasida ekologik ong Orol dengizi fojeasi bilan bog'liq holda yoritiladi. Muallif tabiatdagi buzilgan muvozanatni insonning ma'naviy tanazzuli bilan bog'laydi. Qayiq obrazi esa yo'qolib borayotgan hayot va umidning ramziy ifodasiga aylanadi. Asarda ekologik muammo faqat tabiatning yemirilishi emas, balki insonning o'z qadriyatlaridan uzoqlashishi sifatida ham talqin qilinadi.

Temur Po'latovning *G'oyibning ikkinchi safari* asarida ekologik ong bevosita tabiat manzaralari orqali emas, balki qahramonning ichki kechinmalari va falsafiy izlanishlari vositasida ochib beriladi. G'oyibning ruhiy sayohati davomida tabiat insonning ichki olami bilan uyg'un holda tasvirlanadi. Muallif tabiatni muhofaza qilish g'oyasini bevosita targ'ib qilmaydi, aksincha insonning tabiatdan uzoqlashuvi uning o'z mohiyatidan ham uzoqlashishiga olib kelishini badiiy jihatdan asoslaydi.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, Amerika va o'zbek adabiyotida ekologik ongni ifodalash usullari bir-biridan farq qilsa-da, ularni birlashtirib turuvchi umumiy g'oya mavjud. Amerika yozuvchilari ekologik muammolarni ilmiy dalillar va biosentrik qarashlar asosida yoritishga intilsalar, o'zbek adabiyotida ekologik tafakkur ko'proq tarixiy xotira, milliy ruhiyat va ma'naviy qadriyatlar bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi. Shunga qaramay, har ikkala adabiy an'anada ham tabiat inson hayotining ajralmas qismi sifatida talqin qilinadi va ekologik mas'uliyat jamiyat taraqqiyotining muhim sharti sifatida baholanadi.

Xulosa

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ekologik ong zamonaviy Amerika va o'zbek nasrida insonning tabiatga bo'lgan munosabatini qayta ko'rib chiqishga xizmat qiluvchi muhim badiiy g'oyalardan biridir. Barbara Kingsolver va Richard Powers asarlarida ekologik tafakkur ilmiy yondashuv hamda biosentrik qarashlar asosida shakllangan

bo'lsa, Erkin A'zam va Temur Po'latov ijodida bu masala ko'proq ma'naviy qadriyatlar va milliy tafakkur bilan bog'liq holda talqin qilinadi. Turli badiiy yondashuvlarga qaramay, barcha asarlarda tabiat inson hayotining ajralmas qismi sifatida e'tirof etiladi. Shu bois ekologik ongni shakllantirish faqat ekologik muammolarni anglash emas, balki insonning o'z hayoti va kelajak avlodlar oldidagi mas'uliyatini chuqur his etish bilan ham bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kingsolver B. *Flight Behavior*. – New York: HarperCollins Publishers, 2012. – 436 p.
2. Powers R. *The Overstory*. – New York: W. W. Norton & Company, 2018. – 512 p.
3. Erkin A'zam. *Tanho qayiq*. – Toshkent: Sharq, 2019. – 240 b.
4. Po'latov T. *G'oyibning ikkinchi safari*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2011. – 224 b.
5. Buell L. *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination*. – Oxford: Blackwell Publishing, 2005. – 192 p.
6. Garrard G. *Ecocriticism*. – 3rd ed. – London: Routledge, 2023. – 320 p.